

ITÄ-EUROOPAN TYÖRYHMÄN PUOLAN OPINTOMATKA 12.-15.4.2018

Matkaraportti

1. Johdanto

Kirkkohallituksen ulkoasiain osaston kokoon kutsuma Itä-Euroopan työryhmä tekee kunkin kolmivuotisen toimikautensa aikana yhden opintomatkan toimialueensa piiriin kuuluvaan maahan tärkeimpänä tavoitteenaan rakentaa suhteita maassa toimivaan luterilaiseen kirkkoon. Lisäksi tavoitteena on tutustua yleisemmin maan ekumeeniseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen.

Puolaan ja sen luterilaiseen **Augsburgin tunnustuksen evankeliseen kirkkoon** tutustuminen on ollut esillä jo kahden aiemman toimikauden aikana, jolloin kuitenkin on päädytty ensin Unkariin (2013) ja sitten Slovakiaan (2015) opintomatkakohteina. Aiepäätös kuluvan toimikauden kohteesta syntyi jo edellisellä toimikaudella. Työryhmän nykyisen toimikauden kokoonpanoa kokoon kutsuttaessa asia huomioitiin ja työryhmään kutsuttiin mukaan Puolaa hyvin tunteva Loimaan seurakunnan kappalainen Ritva Szarek, joka teki merkittävän työn opintomatkan suunnittelussa ja käytännön järjestelyissä yhteistyössä työryhmän sihteerin kanssa. Tästä työstä Ritva Szarek ansaitsee työryhmän lämpimät kiitokset. Matkalle osallistuivat piispa Seppo Häkkinen (pj.), professori Matti Kotiranta, pastori Kalle Kuusniemi, pastori Kai Lappalainen, kirkkoherra Niilo Pesonen, ulkoasiainneuvos Laura Reinilä, Kappalainen Ritva Szarek, kappalainen Hilveliisa Ukkonen, kirkkoneuvos Kimmo Kääriäinen, johtava asiantuntija Tomi Karttunen ja vs. asiantuntija Ari Ojell (siht.).

Kirkollamme on jo ainakin 1970-luvulta asti ollut kontakteja Puolaan. Vuorovaikutus Suomen ja Puolan luterilaisen kirkkojen välillä on viime vuosina ollut vilkastumassa vastavuoroisten vierailujen, Puolan luterilaisen kirkolliskokouksen naispappeusaloitteen valmistelun yhteydessä käydyn konsultaation ja diakoniayhteistyön tunnustelun merkeissä. Työryhmän vierailu asettui jatkumoon Kirkkohallituksen toiminnallisen sekä ulkomaan osaston edustajien, Kirkkohallituksen johtoryhmän sekä arkkipiispan vierailujen kanssa. Aktiivisia ystävyysseurakuntayhteyksiä Puolaan on Lahdessa ja Mikkelissä – ja myös Loimaan seurakunta järjestää rippileirejä Puolassa.

Viimeisimpien vuosien aikana, vuoden 2015 parlamenttivaalien jälkeen, Puolan poliittinen tilanne on saanut suunnan, joka on huolestuttava ja muistuttaa Unkarin poliittista tilannetta työryhmän Unkarin opintomatkan alla. Tässäkin mielessä Puola oli opintomatkakohteena Itäisen Keski-Euroopan tilanteen tuntemuksen kannalta ajankohtainen ja hyödyllinen. Euroopassa uudelleen päätään nostavan antisemitismin todellisuudessa, Puolaan suuntautuvan opintomatkan yhteydessä pidettiin olennaisena myös pysähtyä historian edessä vierailulla Auschwitzin museoidulla keskitys- ja tuhoamisleirillä. Ennen kaikkea tavoitteena oli tutustua luterilaisen kirkon elämään ja erityispiirteisiin protestanttisena vähemmistökirkkona Puolassa. Toiveena oli saada kosketus myös maan roomalaiskatoliseen enemmistökirkkoon ja sen ekumeeniseen rooliin, toimintaan ja asenteeseen suhteessa vähemmistökirkkoihin.

Seuraavassa matkaraportissa kuvataan ensin matkan rakenne kronologisesti tapaamisineen ja vierailuineen. Tämän jälkeen esitetään kootusti matkalla kuultua ja opittua. Viimeinen osio koostuu työryhmäläisten opintomatkalta esiin nostamista havainnoista, kokemuksista ja ehdotuksista, kuinka yhteistyötä Puolaan voisi kehittää.

2. Matkan kulku

Torstai 12.4.

Matka alkoi Finnairin aamulennolla Helsingistä Varsovaan. Ohjelma alkoi hotelliin kirjautumisen jälkeen tapaamisella suurlähettiläs **Hanna Lehtisen** kanssa Suomen suurlähetystössä, missä kuultiin katsaus ja käytiin yleistä keskustelua Puolan tilanteesta. Päivä jatkui vierailulla Puolan luterilaisen kirkon johtavan piispan kansliaan, missä tavattiin johtava piispa **Jerzy Samiec**, hänen sihteerinsä **Anna Wrzesińska** ja teologinen avustajansa, nuori tohtori **Darek** sekä Puolan ekumeenisen neuvoston pääsihteerin **Grzegorz Giemza**. Yli kaksituntisessa tapaamisessa perehdyttiin Puolan kirkolliseen kenttään, luterilaisen kirkon erityispiirteisiin ja -kysymyksiin sekä maan ekumeenisen neuvoston toimintaan. Päivän päätteeksi tavattiin illallisella Varsovassa Etyjin demokraattisten instituutioiden ja ihmisoikeuksien toimistossa romani ja sinti -asioiden ohjelmansuunnittelijana toimiva **Kati Jääskeläinen** sekä niin ikään Varsovassa asuva juristi ja yrityskonsultti VT **Jukka Soisalon-Soininen** ja hänen puolalainen vaimonsa, TV- ja sanomalehtitoimittaja **Anna Kulicka Soisalon-Soininen**. Työryhmä oli kiinnostunut kuulemaan heiltä puolalaisia ”kadunmiehen tunnelmia” suomalaisin silmin katsottuna.

Perjantai 13.4.

Päivä alkoi vierailulla Katolisen kirkon Episkopaattiin, jossa piti olla järjestetty tapaaminen Puolan katolilais-luterilaisesta dialogista vastaavan piispa **Krzysztof Nitkiewicz** kanssa. Varsovan ulkopuolella työskentelevä piispa oli kuitenkin estynyt saapumaan tapaamiseen ja hänen sijaansa tavattiin roomalaiskatolisen kirkon puolalainen EU-diplomaattipastori. Tapaamisen jälkeen oli siirtyminen junalla Varsovasta Krakovaan ja tutustumista Krakovan kaupunkiin Ritva Szarekin johdolla. Illalla tavattiin illallisen merkeissä Krakovan luterilaisen seurakunnan kirkkoherra **Roman Pracki**, seurakunnan vasta valmistunut ja piakkoin virkaan vihittävä diakoni **Victoria** sekä seurakuntaneuvoston jäseniä. Ohjelmassa oli tutustumista ja vapaata keskustelua.

Lauantai 14.4

Aamiaisen jälkeen alkoi bussimatka kohti Bielsko-Bielaa ja Bielskon luterilaista seurakuntaa. Matkan varrella oli hetki aikaa pysähtyä Karol Józef Wojtyła eli paavi Johannes Paavali II kotikaupungissa Wadowicessa, nähdä hänen kotitalonsa ja tutustua hänen kotikirkkoonsa. Bielskon seurakunnassa matkalaiset otti vastaan Ritva Szarekin aviomies, seurakunnan kirkkoherra **Pjotr Szarek** yhdessä rippikoululaisryhmän kanssa. Pjotr ja Ritva Szarekin johdolla tutustuttiin kirkkoon, seurakunnan muihin tiloihin ja hautausmaahan ja keskusteltiin paikallisesta historiasta, alueen luterilaisuudesta ja paikallisseurakunnan elämästä kahvikupposen äärellä. Erityistä luksusta oli, että keskustelua voitiin käydä suomen kielellä. Tämän jälkeen noustiin jälleen bussiin ja matkattiin vuoristoalueelle Wislaan ja Szczyrkiin tutustumaan kirkkoon ja leirikeskukseen, jota johtaa pastori **Jan Byrt**. Tämän jälkeen matka jatkui kohti Auschwitzia, jossa museokierroksen ryhmälle veti suomea puhua opas **Elżbieta (Ela) Dendura**; vierailtiin myös Birkenaun tuhoamisleirialueen portilla. Illaksi palattiin bussilla takaisin Krakovaan illalliselle juutalaiskaupunginosassa.

Sunnuntai 15.4

Aamulla osallistuttiin messuun Krakovan luterilaisessa seurakunnassa Pyhän Martinuksen kirkossa. Piispa Seppo Häkkinen saarnasi, jakoi ehtoollista seurakunnan kirkkoherran ja diakonin sekä pastori Ritva Szarekin kanssa sekä lausui loppusiunauksen. Työryhmä lauloi tervehdyksenä seurakunnalle suomalaisen virren ”Soi kunniaksi Luojan”. Messun jälkeen oli kirkkokahvit, seurustelua seurakuntalaisten kanssa, työryhmän esittely ja vastavuoroisia kiitossanoja seurakuntasalissa. Ilmapäivällä alkoi junamatka kohti Varsovaa, josta palattiin Finnairin iltalennolla Helsinkiin.

3. Kuultua ja opittua

3.1 Puolan yhteiskunnallinen tilanne

Puolan viimeisimpien parlamenttivaalien (marraskuussa) 2015 yhteydessä usein puhutaan nationalistisen ja EU-kriittisen, populistisen *Laki ja Oikeus* oikeistopuolueen (*Prawo i Sprawiedliwość*, lyh. PiS) ”murskavoitosta”. Tällöin on hyvä muistaa, että tosiasiallisesti puolue sai 37,6% vaaleissa annetuista äänistä, mikä on toki suuri saalis mutta tuskin suorastaan murskaava vaaleissa, joissa vain 50% kansalaisista käytti äänioikeuttaan. Murskaavuus tulee kuvaan siinä, että Puolan vaalijärjestelmän mukaan tämä kuitenkin riitti määräänemmistöön parlamentissa, johon PiS sai 235 edustajaa 460:sta. Käytännössä kansakunta on hyvin kahtiajakautunut, siinä missä maan poliittisen suunnan ja yleisilmapiirin määrää tällä hetkellä Laki ja Oikeus -puolue. Sitä johtaa lähes itsevaltiaan ottein **Jaroslav Kaczyński**, jolla on maassa tosi asiassa enemmän valtaa kuin pääministerillä tai presidentillä. Voidaan sanoa, että hallintonsa kautta Puola edustaa tällä hetkellä lähemmin ”moskovalaista” keskus- tai henkilöjohtoisuutta ja arvokonservatismia kuin perinteistä läntistä demokratiaan ja liberalismia.

Nykyisiltä hallintotavoiltaan ja -keinoiltaan Puola muistuttaa EU-maista hyvin paljon Unkaria, jossa Fidesz -puolue johtajanaan pääministeri **Viktor Orbán** keskittää valtaa itselleen ja riisuu demokratiaa sen tunnusmerkeistä kuten vapaa oikeuslaitos ja media. Kaczyński onkin avoimesti asettanut ”Unkarin mallin” esikuvakseen hallinnossa. Vuosina 2016-17 Puolassa on toteutettu lakireformeja, joiden myötä perustuslakituomioistuin on hallituksen käsissä (2016) samoin kuin koko oikeuslaitos ja tuomarien nimittämis-oikeus (2017). Jo aiemmin ensitöikseen vuoden 2015 lopussa, hallitus määräsi valtion omistamat tiedotusvälineet valtion hallintaan ja säädetty uusi laki antoi hallitukselle oikeuden nimittää tiedotusvälineiden johtoporras. Kaikki silloiset hallintoneuvostojen jäsenet erotettiin ja vaihdettiin tilalle uudet henkilöt. Eliittiä ylipäätään on vaihdettu hallituksen mielen mukaiseksi myös säättämällä uusi virkamieslaki, toteuttamalla opetusreformi – ja tapaa puhua kansakunnan historiasta suhteessa holokaustiin halutaan ohjailta uudella historialla. Kaikilla näillä toimillaan maa on ajautunut avoimeen konfliktiin EU:n kanssa.

Käännös sitten vaalien 2015 on ollut nopea ja huomattava, mikä osaltaan kertoo Puolan demokraattisen parlamentarismen nuoruudesta ja ”murrosikäisyydestä” suhteessaan Euroopan unioniin. Perustavat puitteet toiminnalle luo Puolan vahva talouskasvu ja nollatyöttömyys. Kuitenkin niiden merkittävänä taustatekijöinä ovat ulkomaiset investoinnit ja EU-rahoitus, joista erityisesti jälkimmäinen on vaarassa Puolan harjoittaman epädemokratisoivan, oikeusvaltion perusteita rapauttavan sisäpolitiikan myötä. EU:n perussopimuksen 7. artiklan mukaan jäsenmaata vastaan voidaan käyttää sanktiomenettelyä, jos jokin jäsenmaa vakavasti ja jatkuvasti rikkoo unionin peruseriaa, kuten kansanvallan, oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien kunnioitusta. Silloin Eurooppa-neuvosto eli EU-maiden huippukokous voi määräänemmistöllä päättää väliaikaisesti pidättää jäsenvaltiolle kuuluvat oikeudet, kuten valtion edustajan äänioikeuden neuvostossa, samoin kuin (viimeistään tällöin) EU-tuet.

Puola on ensimmäinen maa, johon 7. artiklaa on alettu jollain tavalla soveltaa. Artikla on eräänlainen EU-sopimuksen ”ydinkätkä”, jonka käyttö on epätodennäköistä tai käytännössä mahdotonta – mutta tilanteen vakavuudesta kertoo, että Puolaa koskeva käsittelyprosessi on käynnistetty.

40 miljoonan asukkaan Puola on sijainniltaan EU:lle strategisesti keskeinen, mikä entisestään vaikeuttaa sen toiminnan sanktioittamista. EU:n budjetista joka neljäs tukieuro menee Puolaan – ja taloustuen myötä EU-jäsenyyden kannatus on Puolassa huippuluokkaa. Paradoksaalisesti samaan aikaan Kaczyńskin ja PiS-puolueen retoriikka on erittäin EU-kriittistä, jopa vihamielistä ja perustuu (kuten Unkarissa) maan uhrimentaliteetin luomiselle ja sortajavallan osoittamiselle. Käydään jatkuvaa propagandaa Brysseliä vastaan: puolueen narratiivi kertoo, että siinä missä ennen oltiin Moskovan, nyt ollaan Brysselin vallan alla.

Eräs juonne kokonaisuudessa on PiS-puolueen halu avata uudelleen sotakorvauskysymys Saksan kanssa. Jaroslaw Kaczynski on vaatinut, että Saksan tulisi maksaa Puolalle sotakorvauksia toisen maailmansodan tapahtumista, kun se ”miehitti Puolan, murhasi miljoonia ihmisiä ja tuhosi aineellista omaisuutta”. Tällainen populismi vetoaa moniin puolalaisiin – ja voimistaa uhrimentaliteettia tavalla, jossa juutalaisiin kohdistuneista vainoista muokataan olennaisesti *puolalaisiin* kohdistunutta vainoa ja samalla hämärretään toisen maailmansodan aikaisten tapahtumien objektiivista ja itsekriittistä tarkastelua, oman historian kohtaamista. Ennen toista maailmasotaa Puolassa asui yli kolme miljoonaa puolalaista, ennen vuoden 1968 repressiotoimia määrä oli 25 000 ja nykyään arviot liikkuvat 3000 – 10 000 juutalaisen välillä. Saksalaisten miehittäjien toimet toisessa maailmansodassa ovat hyvin tiedossa – mutta vähemmän tunnettu/käsitelty historia kätkee sisäänsä myös puolalaisia sota-ajan varjoja sekä Puolassa lopulta vuonna 1968 juutalaisten maasta karkoitukseen johtaneen kommunistisen kauden vainon ajan.

Myös juutalaiskysymyksen käsittelyssä tapahtui Puolassa käänne 2015 PiS -puolueen valtaannousun myötä. Vielä 2014 maassa oli koettavissa kouriintuntuvasti positiivinen kehityssuunta oman menneisyyden kohtaamisessa ja rehellisessä käsittelyssä, kun Varsovaan oli juuri valmistunut suomalaisarkkitehti Rainer Mahlamäen suunnittelema juutalaismuseumo. Tuolloin sanottiin, että juutalaiset ovat viimein ”palanneet Varsovaan” ja uskottiin, että menneisyyden käsittely voi nyt todellisesti alkaa. Tänä vuonna säädetty historialaki on kuitenkin täydellisesti tyrehtyttänyt tämän kehityksen. Laki, jolla pyrittiin parantamaan Puolan imagoa esimerkiksi kieltämällä ilmaus ”puolalaiset keskitysleirit”, on sanktioittanut kriittisen keskustelun käymisen asiasta – mikä on erityisen uhkaavaa, kun myös tuomio- ja mediavalta on yksissä käsissä oikeistolaisella populistipuolueella, joka flirttailee radikaalin äärioikeiston kanssa.

Puola on ollut riippuvainen työperäisestä maahanmuutosta, mikä on tuonut maahan mm. noin miljoona ukrainalaista. Koulutettua väestöä on muuttanut maasta ja Puolassa toimivat yritykset ovat yleisesti joutuneet rekrytoimaan koulutettua työvoimaa muualta Euroopasta. Pakolaisten osalta Puolalle asetettiin EU:ssa 7000 pakolaisen kiintiö, mutta käytännössä Puola ei ole vastaanottanut pakolaisia lainkaan. Tässä asiassa roomalaiskatolinen kirkko (kuten myös esim. luterilainen vähemmistökirkko) on ollut lähes ainoa taho, joka on osoittanut halua avautua pakolaisasiassa.

Puolan väestöstä 87% kuuluu edelleen roomalaiskatoliseen kirkkoon. Puolalainen paavi Johannes Paavali II on maassa myyttinen hahmo. Kommunistisena aikana ja sen jälkeen katolisella kirkolla oli maata tervehtyttävä rooli. Edelleenkin se on taho, jolla on vaikutusvaltaa myös yhteiskunnallisesti – jopa asettua vaikkapa maan hallintoa vastaan. Kirkon merkitys ja painoarvo ajattelun ja asenteiden muokkaajana on kuitenkin laskusuunnassa erityisesti suurissa kaupungeissa kuten kaikkialla Euroopassa – eikä se myöskään omista lähtökohdistaan käsin tarjoa vastavoimaa arvokonservatismille, jota nykyhallitus osaltaan vahvistaa valjastamalla myös uskonnollisuuden populistiseen arsenaaliinsa. Toisinaan PiS -puoluetta syytetään katolisen kirkon ”omimisesta”. Paikallistasolla erityisesti maaseudulla papeilla on vielä paljon mielipidejohtajuutta ja heiltä saattaa vaikkapa kuulla, ketä pitää äänestää. Hallituksen talutusnuorassa katolinen kirkko ei kulje: esimerkiksi Saksan sotakorvauksia koskevassa kysymyksessä kirkko on asettunut vastustamaan sen uudelleen avaamista ja tähänastisen sovintoprosessin vaarantamista.

Lähes samoin kuin katolilaisuus, kaivostyöläisyys kuuluu ”puolalaisuuteen”. Useimmilla, lähes kaikilla puolalaisilla on suvussa ainakin joku kaivostyöläinen tai kaivosteollisuuden yhteydessä muutoin elantonsa hankkinut henkilö. Hiilivoiman myötä ilmansaasteet ovat Puolassa suuri ongelma. Euroopan 50 saastuneimmasta kaupungista 33 sijaitsee Puolassa. Ympäristötietoisuus on Puolassa nousussa ja asiassa koettaneen hyvin merkittävä käänne jo lähitulevaisuudessa.

Puolan kehityskulku viime vuosina on kulkenut pitkälti Unkarin jo aiemmin ottamissa jalanjäljissä. Yhdessä asiassa ero maiden hallitusten ja niiden johtajien Kaczyńskin ja Orbánin välillä on selkeä, kuin yöllä ja päivällä: suhtautumisessa Venäjään ja presidentti Vladimir Putiniin. Unkarissa Orbán on osoittanut ihailua ja halua liittoutua Putinin Venäjän kanssa siinä missä Kaczyński on riitauttanut välit ja aloittanut vuonna 2010 tapahtuneen Smolentskin lento-onnettomuuden uudelleentutkinnan. Tuhoisassa turmassa kuoli 96

matkustajaa, muiden muassa Jaroslav Kaczyńskin veli, silloinen Puolan presidentti Lech Kaczyński vaimoineen. Presidentin valtuuskunta oli matkalla kunnioittamaan 22 000 puolalaisen upseerin, jotka Neuvostoliiton salainen poliisi murhasi toisen maailmansodan alussa Katynin metsässä Länsi-Venäjällä, muistojuhlaa. Lennolla, jolla kaikki saivat surmansa, oli mukana hallituksen jäseniä, kansanedustajia, sotilasjohtajia ja sodan aikana surmansa saaneiden upseerien sukulaisia.

Jaroslav Kaczyński on kyseenalaistanut aikaisemmat selvitykset, joita on tehty sekä Puolassa ja Venäjällä. Niiden mukaan onnettomuus johtui pääasiassa huonosta säästä ja lentäjän virheestä. Kaczyński seuraajineen uskoo, että lentoturma oli suunniteltu ja koneessa oli räjähteitä. Teon taustalla oli Kaczyńskin väitteen mukaan Venäjä, joka olisi saanut tukea Puolan silloiselta pääministeriltä Donald Tuskilta. Kaczyński haluaa saada Tuskin oikeuteen ja etsii todisteita häntä vastaan. Tusk on nykyisin Eurooppa-neuvoston puheenjohtaja. Ellei motiivi, Kaczyńskin väitteissä on ainakin ilmiselvää sisäpoliittinen intressi.

Tutkimusta varten Lech Kaczyńskin ja hänen puolisonsa samoin kuin muiden turmassa kuolleiden ruumiit kaivettiin haudoista erilaisia testejä varten loppuvuonna 2016. Hautarauhan rikkominen järkytti syvästi monia puolalaisia ja samalla aloitti repivän riidan salaliittoteorian kannattajien ja sitä tekaistuna pitävien välillä. Asia on riitauttanut jopa monia perheitä ja uuvuttanut puolalaiset: käynnissä on edelleen ”vaiettu ilmiriita”, joka jakaa kansalaisia voimakkaasti.

3.2 Kirkollinen tilanne ja Puolan luterilainen Augsburgin tunnustuksen evankelinen kirkko

Puolan kirkollisesta tilanteesta ja luterilaisen kirkon erityisluonteesta kuultiin johtavan piispan Jerzy Samiecin tapaamisessa alustus, jonka oli valmistellut ja esitti englanniksi piispan teologinen avustaja Darek (...). Lisäksi kuultiin piispan itsensä sekä hänen sihteerinsä Anna Wrzesińska pohdintoja kirkon vahvuuksista ja haasteista.

Saksalaisessa yliopistossa tohtoriksi väitellyt Darek sanoi ulkomailla huomanneesta, että ihmisten mielikuvissa Puola näyttäytyy hyvin homogeenisenä maana. Siinä missä on totta, että maassa vallitsee erottuva katolilaisuuden muovaama ja dominoima yleiskulttuuri ja uskonnolla on ollut maassa suuri merkitys, on välttämätöntä ymmärtää, että maassa on runsaasti monitahoista – historiallista ja viime aikoina kehittynyttä – diversiteettiä, joka avaa Puolan todellisuutta paremmin kuin erot häivyttävä ajatus homogeenisyydestä. Jo historiallisesti maa on ”mikstuuri”, jossa esimerkiksi maan itä- ja länsiosat ovat luonteeltaan aivan erilaiset. Maa on jatkuvasti liikkeessä ja muutoksessa, minkä huomaa helposti esimerkiksi vain kymmenessä vuodessa suuresti muuttuneista kaupungeista: esimerkiksi Varsova ei ole tänään aivan sama kuin kymmenen vuotta sitten.

94 prosenttia maan väestöstä määrittelee itsensä puolalaiseksi. Maassa on siis kansallisia vähemmistöjä, suurimpina ryhminä saksalaiset (2%) etupäässä länsiosissa maata ja ukrainalaiset (1 miljoona), joita on etupäässä idässä kuitenkin koko ajan laajentuen eri osiin maata. Maassa on myös uskonnollisia ja kirkollisia vähemmistöjä. Ukrainalaiset ovat pääosin ortodokseja tai kreikkalaiskatolisia – mutta Puolassa on myös oma historiallinen autokefalinen ortodoksinen kirkko, joka on virallisesti maan toiseksi suurin (500 000 jäsentä) roomalaiskatolisen kirkon jälkeen. Ortodoksinen kirkko on hyvin monikansallinen suurimpina ryhminään puolalaiset, ukrainalaiset ja venäläiset. Ukrainalaiset kreikkalaiskatoliset maahanmuuttajat, heidän pastoraaliset tarpeensa ja jumalanpalvelustilat ovat merkittävä haaste roomalaiskatolisille kirkolle Puolassa. Protestanteista suurin ryhmä ovat luterilaiset (70 000 jäsentä), lisäksi on metodisteja (4500) ja reformoituja (3500), helluntailaisia (24 000) ja baptisteja (6000), jne. Jehovan todistajat ovat kolmanneksi suurin uskonnollinen ryhmä (120 000). Alustuksessa jäivät mainitsematta juutalaiset; suurlähetystössä kuultu arvio oli 3000-10 000 – ja islamilaiset, joita maassa on hyvin vähän, tilastotiedon mukaan alle tuhat. Todellista lukumäärää on vaikea tietää, mutta huomioiden, että Puola ei ole vastaanottanut pakolaisia, poikkeama tilastoiduista islaminuskoisista ei liene yhtä suuri kuin esimerkiksi meillä Suomessa.

Puola tunnetaan katolilaisuudestaan ja sanotaan, että se on hyvin uskonnollinen maa. Tämä on totta edelleen. Yhtä totta kuitenkin on, että vieraantuminen kirkosta on samanlainen ilmiö Puolassa – myös katolilaisten keskuudessa – kuin muuallakin Euroopassa. Tähän voidaan nähdä kaksi syytä, maallistuminen ja vaurastuminen. Myös suoraviivaisen negatiivinen asennoituminen ja kriittisyys uskonto(j)ja kohtaan on selvästi lisääntynyt. Siinä missä Puola aiemmin oli katolisten pappien ”vientimaa”, nyt katolisella kirkolla Puolassa on pappispulaa eivätkä kirkot enää täyty kuin esim. konfirmaatiojuhlissa ja silloin, kun piispa on paikalla.

Itä-Puola on maan uskonnollisinta aluetta. Yhteiskunnallisesti se on myös PiS -puolueen vahvinta kannatusaluetta. Viikottainen messuun osallistumisprosentti on Itä-Puolassa paikoin edelleen jopa 60% luokkaa. Saksan rajalinja on sekularisoituneinta aluetta. Siellä osallistumisprosentit ovat 25-30%. Varsovassa luku on 25% niin katolilaisten kuin kaupungin kahden luterilaisen seurakunnan osalta. Passiivisimpia kirkossakävijöitä ovat nuoret. Luterilaisten seurakuntien piirissä on havaittu, että kun nuoret jättävät oman lapsuudenympäristönsä ja tutun pienen seurakuntayhteisönsä, yhteys kirkkoon helposti katoaa.

Vähemmistökirkkona luterilaiselta kirkolta ei odoteta eikä sen myöskään itsetarkoituksellisesti ole viisasta ottaa liian näkyvää roolia. Samalla se voi kuitenkin olla ja se haluaa olla missionaarinen kirkko, olemalla kutsuva, helposti lähestyttävä – ja ekumeeninen: yhteyttä rakentava ja yhteistyökykyinen. Vähemmistökirkkona sillä on vaara ja usein kiusauskin sulkeutua vain omaan piiriinsä – mutta tällöin se ei toteuta missionaarista tehtäväänsä. ”Olla luterilainen on olla ekumeeninen”, linjasi Dr. Darek kirkollemme sangen tutulla strategisella sanavalinnalla. Hän jatkoi myöhemmin, että ”protestanttisena kirkkona” Puolan luterilaisen kirkon tarkoitus ei oman itseymmärryksensä mukaan ole profiloitua ”alati protestoivana kirkkona” tai kirkkona, joka on jotain *vastaan* vaan kirkkona, joka *todistaa* jonkin *puolesta* (lat. *pro + testis*) ja antaa todistuksen Kristuksesta. Seurakunnissa kyllä esiintyy edelleen myös negatiivista, vastustukseen nojaavaa antikatolista asennetta, jonka mukaan luterilaisessa kirkossa ei pidä hyväksyä mitään, mikä lähentää katolilaisiin – mutta tällainen asenne ei enää luonnehdi kirkon suuntaa ja itseymmärrystä kirkkona.

Kirkon missionaarisuuden yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen liittyen piispa Samiec totesi, että kirkon tehtävä ei ole olla poliittinen ja politikoiva vaan hengellinen ja pastoraalinen yhteisö. Poliittisten kantojen ilmaisemisessa kirkon edustajana tulee olla harkitseva, jopa pidättyväinen ja kantaa vastuuta monien eikä vain itsensä edestä. Tämä ei merkitse pelokasta itsesuojelua ja vaikenemista silloin, kun kirkon sanomasta nousee yhteiskunnallisesti rakentavaa sanottavaa. Piispa Samiec oli (blogikirjoituksessaan) esimerkiksi yksi ensimmäisistä, jotka Puolassa ilmaisivat kriittisen näkökulman hallituksen suunnitelmiin avata Saksan kanssa keskustelu sotakorvauksista. Hän sai pian rinnalleen myös katolisen kirkon johdon lausuman, jonka mukaan sovintoprosessia Saksan kanssa ei pitäisi vaarantaa tämänkaltaisilla vaatimuksilla ja riidoilla. Piispa Samiec sai laajasti tunnustusta rohkeasta esiintulostaan – ja sittemmin (24.5.) hänelle on Saksan suurlähetystössä Varsovassa luovutettu Saksan liittotasavallan suuri kunniamerkki (Großen Verdienstkreuz der Bundesrepublik Deutschland) työstään puolalais-saksalaisen sovinnon ja yhteistyön hyväksi.

Nykyään Puolan luterilaista kirkkoa – kuten kirkkoja ylipäätään – haastetaan määrittelemään itseään akselilla liberaalinen-konservatiivinen: määrittääkö Puolan luterilaisia suunnan ottaminen ”Ruotsin vai Latvian” esimerkin mukaan? Liberaalien kirkkojen sanotaan olevan ”häviäviä kirkkoja” – mutta toisaalta esimerkiksi Amerikassa konservatiivinen Missouriin synodi menettää jäseniä tällä hetkellä nopeammin kuin liberaali ELCA. Puolan luterilainen kirkko pyrkii olemaan ajanmukainen ja dynaaminen, maltillisesti uudistusmielinen kirkko, jonka uskollisuus apostoliselle traditiolle merkitsee avoimuutta ja positiivista tulevaisuuteen katsomista itseensä tai menneisyyteen kääntymisen sijaan.

Eräs tärkeä asia, jossa mainittu liberaali-konservatiivi (tai ”Ruotsi-Latvia”) -kysymyksenasettelu on ollut esillä lähiaikoina, on ollut kirkolliskokoukselle tehty esitys naispappeuden hyväksymisestä kirkossa. Yli puolet edustajista kannatti esitystä, mutta se jäi vaadittavasta 2/3 määränemmistöstä, joka päätöksen

tekemiseen olisi vaadittu. Diakonin vihkimysvirka on kuitenkin avoin myös naisille ja Puolan luterilaisessa kirkossa diakonilla on käytännössä oikeus tehdä kaikkea mitä virkaan vihitty pappi – mukaan lukien ehtoollisen asettaminen: ainoastaan oikeus johtaa seurakuntaa ei kuulu diakonin oikeuksiin.

At the 1-3 April synod of the Polish Lutheran church, many theologians and congregation members took part in discussion on women's ordination to pastoral ministry and supported the move. Photo: Beata Michalek
<https://www.lutheranworld.org/news/ordination-women-poland-church-way>

Roomalaiskatolisen valtakirkon asenteissa ja toiminnassa suhteessa luterilaiseen vähemmistökirkkoon on useita eri tasoja ja ”todellisuuksia”. Viralliset suhteet ovat hyvät ja esimerkiksi Reformaation merkkipäivän aikana osoitettu tuki ja osallistuminen tapahtumiin oli piispojen tasolla vahvaa Lundin hengessä. Toisaalta monet papit paikallisesti propagoivat voimakkaasti reformaatiota vastaan ja Reformaation merkkipäivän ”sivutuotteena” Puolassa tulivat esille – varmaankin katolilaisille itselleen kaikkein opettavaisimmalla tavalla – Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen vastaiset asenteet kirkossa. Myös nykyistä Paavia (Franciscus) kohtaan esiintyy kritiikkiä ja epäluuloa.

Valtavan suuren roomalaiskatolisen ja pikkuruisen luterilaisen kirkon rinnakkaiselo sujuu pääosin hyvin mutta esimerkiksi liittyminen luterilaiseen kirkkoon roomalaiskatolisesta kirkosta on käytännössä hankalaa. Kastetodistuksen saaminen entisestä katolisesta kotiseurakunnasta on usein vaikeaa ja asian julkiseksi tekeminen voi aiheuttaa kitkaa perhe- ja muissa sosiaalisissa suhteissa. Luterilaisissa seurakunnissa onkin ihmisiä, jotka käyvät säännöllisesti luterilaisessa jumalanpalveluksessa mutta ovat edelleen kirjoilla katolisessa seurakunnassa. Avioliitto on yleisin syy liittyä luterilaiseen kirkkoon aikuisiällä. Luterilaisten solmimista seka-avioliitoista katolilaisten kanssa 60% solmitaan luterilaisessa kirkossa ja n. 85-90% tapauksista lasten uskonnollisen kasvatuksen traditio määräytyy avioliiton solmimispaikan mukaan. Luterilainen vanhemmuus on luku sisänsä: luterilainen lapsi on usein ainoa ikäluokassaan – koskaan ikätovereiden joukko ei ole suuri – ja vanhemmilla täytyy olla taitoa varustaa lastansa niin, että myös hän kykenee kommunikoimaan eroavaisuuttaan omille ikätovereilleen, kun hän ei osallistu esimerkiksi uskontotunnille tai konfirmaatioon 7-vuotiaana kuten muut. Useimmille lapsille kehittyikin vahva luterilainen identiteetti näiden varhaisten kokemusten kautta.

Avioliiton yhteydessä luterilaiseen seurakuntaan liittyjän jälkeen toiseksi tyypillisin seurakuntaan liittyjä on 25-30 vuotias perheellinen, tavallisesti korkeasti koulutettu henkilö, jonka sitoutumisaste seurakunnan elämään on korkea. Seurakuntaan liittämistä edeltää 1-2 vuotta kasteopetusta. Voidakseen toimia seurakunnan päätöksentekoaikoina, henkilön tulee olla ollut seurakunnan jäsen vähintään kolme vuotta. Kolmas ryhmä, joka tyypillisimmin pyytää luterilaisen seurakunnan jäsenyyttä koostuu henkilöistä, jotka ovat joutuneet jonkinlaiseen konfliktiin katolisessa seurakunnassaan. Tällaisille henkilöille pyritään ensisijaisesti löytämään uusi katolinen kotiseurakunta.

Luterilaisen kirkon sisäisistä haasteista ensimmäisenä mainittiin keskinäinen kommunikaatio, vuorovaikutus ja yhteistyö. Seurakunnat ovat hyvin itsenäisiä ja niiden tulisi paremmin löytää yhteisöluonne kirkkona.

Toinen haaste on talous ja pappien palkkaus. Seurakunnat maksavat itse pappiensa palkat ja paikalliset erot palkoissa ovat merkittäviä. Kolmantena haasteena mainittiin dialogi kirkon konservatiivien ja liberaalien välillä esimerkiksi naispappeuskysymyksessä – missä toisaalta on myös vahvuus siinä, että dialogiin kyetään ja ollaan yksimielisiä siitä, että niin pienen kirkkoyhteisön kuin luterilaiset ovat, ei pidä enää edelleen jakautua.

Kansainvälistä kahdenvälistä vuorovaikutusta Puolan luterilaisella kirkolla on eniten Saksan ja Ruotsin luterilaisten kirkkojen suuntaan. Ruotsin suhteet alkoivat alun perin diakonia-yhteistyöstä kun eräs puolalainen diakoni opiskeli Uppsalassa. Kirkkojen välillä on nykyään yhteistyösopimus, joka uusitaan joka neljäs vuosi ja tehdään suunnitelmat yhteistyöstä seuraavaksi kaudeksi. Skandinaavia näyttäytyy Puolan luterilaisille kiehtovana – Saksaa jännittävämpänä – ja eräänlaisena ”luterilaisena paratiisina”. Toisaalta saksalaiseen luterilaisuuteen luonnollisemmin tottuneena, puolalainen voi ajatella, onko ”Ruotsin luterilaisuus” niinkään ”luterilaisuutta” kuin ”ruotsalaisuutta”? Esimerkiksi ruotsalaisten viehtymys anglikaanisuuteen tuntuu kummalliselta.

Varsovassa johtavan piispan kansliassa vierailemisen jälkeen Puolan luterilaisuuteen tutustuminen jatkui paikallisseurakuntavierailuilla Krakovassa, Bielsko-Bielassa ja Szczyrkissä. Ennen lähtöä Krakovaan, Varsovassa ennätettiin vielä kokea matkan iso mutta onneksi ainoa pettymys roomalaiskatolisen kirkon Episkopaatissa: Puolan katolilais-luterilaisesta dialogista vastaava piispa Krzysztof Nitkiewicz joutui peruuttamaan sovitun tapaamisen tapaamispäivän aamulla yllättävien työesteiden vuoksi hiippakunnassaan Sandomierzissä. Hätiin hälyytetty EU-diplomaatti ei kyennyt lainkaan keskusteluun, joka olisi ollut työryhmän oppimistavoitteiden kannalta relevanttia. Mutta kenties työryhmälle samalla tarjottiin hyvin autenttinen *oppimiskokemus* tietynlaisesta ylimalkaisuudesta ekumeenisten kirkkosuhteiden hoitamisesta maassa, jossa enemmistökirkoasema ja -hegemonia on yhdellä kirkolla kyseenalaistamaton? Joka tapauksessa sellainen sisänäky roomalaiskatoliseen itseymmärrykseen katolilais-luterilaisten (ja ylipäätään ekumeenisten) suhteiden hoitamisessa sekä vähemmistökirkojen toimintaedellytysten turvaamisessa, jossa kirkko on itse saanut selittää itseään, jäi matkalla kokonaan saamatta.

4. Työryhmän havaintoja, kokemuksia ja ehdotuksia Puolan yhteistyön kehittämiseksi

Seuraavassa raportin viimeisessä osiossa matkan antia kuvataan työryhmän jäseniltä matkan jälkeen kerätyn palautteen valossa, osapuulleen matkan etenemisen kronologista järjestystä noudattaen.

Vierailu Suomen suurlähetystössä heti matkan alussa koettiin onnistuneeksi aloitukseksi maahan tutustumiselle. Finnairin kone laskeutui Varsovaan aamulla ja toimitti Itä-Euroopan työryhmän Puolan maankamaralle – mutta työryhmä itse todellisesti ”laskeutui Puolaan” vasta suurlähetystössä saadun erinomaisen asiantuntevan perehdytyksen myötä. Palautteessa mainitaan, kuinka vierailu Alvar Aalto -henkiseen Suomen suurlähetystöön Frederyk Chopinin kadulle oli erinomaisen antoisa. Suurlähettiläs Hanna Lehtinen briiffasi hyvin maan poliittisesta ja taloudellisesta tilanteesta, joka loi laajemmat kehukset Puolan opintomatkallemme ja selvensi yleiskuvaa maan sekavasta tilanteesta. Pantiin myös merkille, kuinka kirkollamme ja suurlähetystöllä on hyvät ja toimivat suhteet: Varsovan lähetystö esimerkiksi lähettää kirkkokutsuja, kun Varsovassa järjestetään suomenkielinen jumalanpalvelus.

Yhteiskunnallisista asioista ja maan poliittisesta tilanteesta ymmärrettiin selkeämmin Puolan kahtia jakautuneisuus, joka on järkyttävän kehityksen tulos. Puolan tilanne saa miettimään, onko meillä vaaraa vastaavasta? Lisääkö esimerkiksi tuloerojen kasvu jännitteitä, seurataanko eri osissa yhteiskuntaa eri pelisääntöjä – tai miten sosiaalisessa mediassa käytävän keskustelun kovuus, vääristely ja valehtelu vaikuttaa? Muuttuuko erilaisuutta kohtaan tuntemamme epäluuloisuus muukalaisvihaksi ja rasismiksi, missä maahanmuuttajia ei enää nähdä lähimmäisinä? Miten kirkko voisi estää tällaisia yhtenäisyyden kannalta tuhoisia kehityskulkuja?

Matkan aikana kävi moneen otteeseen esille, kuinka poliittinen tilanne Puolassa on menossa nopeaan tahtiin demokraattisen sentralismin suuntaan. Toisaalta maan hyvän talous- ja työllisyystilanteen kehittymisen takia maassa on myös eteenpäin menemisen vire.

Maan roomalaiskatoliseen enemmistökirkkoon liittyen kävi selväksi, kuinka puolalaisuus ja katolinen kirkko kuuluvat edelleen varsin tiiviisti yhteen. Katolinen kirkko ei kuitenkaan kritiikittömästi hyväksy presidentin ja valtapuolueen politiikkaa ja sillä on edelleen merkittävää ja riippumatonta vaikutusvaltaa. Kirkonjohtajien analyysi esim. oikeuslaitoksen riippumattomuuden heikentämisestä on tärkeä, sillä toiminta on etenkin pitkällä tähtäimellä kyseenalaista ja sillä voi olla arvaamattomiakin seurauksia.

Matkalla kävi ilmi, että osa Puolan katolilaisista on varauksellisia paavia kohtaan. Nykyinen paavi on heille ehkä liian uudistumieleinen ja avoin suhteessa esim. pakolaisten auttamiseen. Tässä on katolisella kirkolla tekemistä sisäisen yhtenäisyyden vaalimisessa. Spontaani vierailu puolalaisille tärkeän Paavi Johannes Paavali II synnyinkaupunkiin Wadowiceen koettiin onnistuneessa matkassa ”kirsikkana kakun päällä” Kun katsoo vaatimatonta Wadowicen kaupunkia on helppo ymmärtää, miksi puolalaiset olivat ylpeitä pienestä suuresta miehestään, Karol Józef Wojtyła, joka korosti toiminnassaan ihmisoikeuksia ja rauhaa sekä vastusti totalitarismia. Mikä olisi edesmenneen puolalaisen paavin viesti maanmiehilleen tänään?

Vierailu katolisen kirkon Episkopaattiin sai pohtimaan, kuinka Suomen luterilaiset delegaatiot ovat tottuneet Vatikaanin vierailuillaan arvostamaan ekumeniaan ja kunnioittavaan yhteyksien ylläpitämiseen. Puolassa luterilaiset ovat paikallisesti tottuneet olemaan tietyllä tapaa maan kirkollisen ”isännän” suopeuden armoilla. Kansallisissa konteksteissa erityisesti enemmistö- ja valtakirkkoasemasta käsin kirkoilla vaarana on menettää globaalin kristinuskon koko kuva. Kuinka luterilainen kirkko Suomessa toimii enemmistöasemassa omassa kansallisessa kontekstissaan? Globaali vähemmistöasema jossain määrin suojelee meitä lankeamasta ylimalkaisuuteen tai ylimielisyyteen muita kohtaan, mutta on tärkeä muistuttaa itseään asiasta aika ajoin.

Puolan luterilaisen Augsburgin tunnustuksen evankelisen kirkon nykyinen itseymmärrys ja identiteetti herätti ajatuksia. Kirkon (myös vähemmistökirkojen) ja valtion suhteiden laajamittaista ja monikerroksista problematiikkaa on tutkimuksessa lähestytty useista eri näkökulmista. Yleensä tutkimus on keskittynyt historiallisten, juridisten, kirkkopoliittisten, hallinnollisten ja taloudellisten suhteiden kuvailuun. Yksityiskohdat ja monet kirkon ja valtion välisten yhteyksien osatekijät voivat helposti peittää kuitenkin alleen tärkeimmän: kirkon oman itseymmärryksen.

Kuten nyt Puolaan, aiemmin Unkariin ja Slovakiaan suuntautuneiden opintomatkojen perusteella näyttäisi siltä, että käynnissä on (tai on jo jonkin aikaa ollut) ajattelutavan muutosta vähemmistökirkojen luterilaisen identiteetin itseymmärryksessä, jolloin historiallista suhdetta katoliseen kirkkoon ei tietoisesti haluta (Puolassakaan) nähdä ”kontroversaalisenä”. Katolista kirkkoa ei lähestytä kohteena, jota vastaan on (historiallisesti katsottuna) esitetty protesti, vaan halutaan pikemminkin ”antaa hyvä todistus luterilaisuudesta”, kuten asiasta puhunut tohtori sanoi piispan toimistolla.

Mainittu ”uusi” näkökulma ansaitsee huomiota sen tähden, että se lähenee skandinaavisen luterilaisuuden historiallista tulkintaa, jossa on korostettu, että Pohjoismaat eroavat Saksan luterilaisuudesta historiallisesti juuri siinä, että Ruotsissa ja Norjassa ei koskaan esitetty protestia katolista kirkkoa vastaan, vaan yhteiskunnallinen kehitys katolisuudesta luterilaisuuteen tapahtui asteittain ja vaille suurempaa dramatiikkaa. Tilanne Puolassa (tuolloisessa Puola-Liettuassa 1569–1795), Slovakiassa, Tšekissä ja Unkarissa on ollut historiallisesti aivan toinen, koska nämä maat joutuivat vastauskonpuhdistuksen ja Trenton (1545-1548, 1551-1552, 1562-1563) kirkolliskokouksen määräysten – Confessio Tridentiumin – vuoksi ankaran katolisen ideologisen hyökkäyksen kohteeksi. Trenton konsiili kumosi uskonpuhdistuksen pääperiaatteet. Tämä kärjisti itäisen Keski-Euroopan protestanttisen kirkkojen suhdetta katolisuuteen, joka on ilmennyt selvärajaisena protestanttisten kirkkojen erottautumisena katolisesta kirkosta.

Luterilaisen itseymmärryksen eräänlainen metamorfoosi voinee johtua vain viime vuosikymmenien ekumeenisen työskentelyn tuomasta muutoksesta keskisen Euroopan luterilaisten kirkkojen itseymmärryksessä. Meillä Suomessakin oli vielä 1920- ja 1930-luvuilla vallalla hyvin antikatalinen kansallinen näkökulma suhteessa katoliseen kirkkoon, jonka seurauksena luterilaisuutta korostettiin nimenomaisesti protestanttisena kirkkokuntana. Positiivinen, historiallisesti painottuva skandinaavisen luterilaisuuden tulkinta on saanut sijaa Suomessa vasta jälkiteinoslaisen (S.A.T.) ekumeenisen teologian siivittämänä, jota on aktiivisesti ja määrätietoisesti viety eteenpäin luterilais-katolisissa neuvotteluissa (Yhteinen julistus vanhurskauttamisesta, oppituomioiden kumoaminen jne.) Mielenkiintoista on nähdä jääkö Saksan evankelisten kirkkojen edustama protestanttisuus tulevaisuudessa vain heidän tavamerkkikseen, kun keskisen Itä-Euroopan vähemmistö kirkkojen itseymmärrys pyrkii selvästi enemmän traditioiden jonkinasteiseen konvergoitumiseen ekumenian hengessä.

Havaittiin, että Puolan luterilainen kirkko on yllättävänkin avoin ja dialoginen. Avoimuus ja dialogisuus on osin Skandinavian kontaktien – etenkin Ruotsi – peruja. Luterilainen identiteetti nähdään myönteisenä voimavarana ja lähtökohtana kommunikatiiviselle missionaarisuudelle puolalaisessa yhteiskunnassa ja vuorovaikutuksessa muiden kirkkojen kanssa. Toki myös antikatalista ajattelua edelleen on – samalla kun Puolan luterilaisen kirkon liturgisessa perinteessä ja kirkkoarkkitehtuurissa näkyy myös katolinen konteksti. Niin ikään tapakulttuuri kantaa sisällään runsaasti elementtejä, jotka alun perin kumpuavat katolisesta perinteestä, mutta jotka puolalaisten, mukaan lukien luterilaisten silmin näyttäytyvät olennaisella tavalla ”puolalaisilta”.

Naisten kirkollinen asema ja rooli seurakunnassa on Puolan luterilaisessa kirkossa järjestetty mielenkiintoisella tavalla. Sitä, että naisia ei voi vihkiä papeiksi kirkolliskokouksen määränemmistön puutteessa on kompensoitu sillä, että diakoneista on tehty käytännössä pappeja myöntämällä heille oikeus asettaa ehtoollinen. Tämä ei ole vähäpätöinen seikka. Samalla on ymmärrettävää, että monien mielestä – ei vähiten naisten – tämä on vielä epätydyttävää: Puolassa diakonivihkimyksen saava nainen on teologian maisteri, samat vuodet opiskellut kuin mieskollegat – mutta ei saa pappisvihkimystä. Diakoni saa tehdä kaiketi kaiken mitä pappikin, mutta ei hoitaa/johtaa itsenäistä seurakuntaa: pienempi palkka ja alempi status tulevat kaupanpäällisinä. Puolassa on yksi miesdiakoni, muut ovat naisia.

Seurakuntavierailuilta jäi kaikille mieleen ennen kaikkea **työntekijöiden täysivaltainen sitoutuminen**. Oli rohkaisevaa nähdä ja tavata innostuneita työntekijöitä, jotka eivät valittaneet vähemmistökirkon asemaa tai resurssipulaa, vaan olivat sitoutuneita kirkkoonsa ja näkivät tulevaisuuden valoisana.

Vaikka taloudellinen tilanne ei Puolan kirkossa ole yhtä hyvä kuin meillä Suomessa, voimavaroja löytyi vieraanvaraisuuteen, kirkkojen kukittamiseen, maahanmuuttajien auttamiseksi koottuun kolehtiin (yli 3000 zlotyia Krakovassa yhtenä sunnuntaina). Kysymys on asenteesta: rikas on se, joka voi antaa. Vähästäkin voi jakaa ja iloita siitä, että saa jakaa. Myös Puolan luterilaisten melko hyvät fasilitetit ja organisoituminen onnistuivat yllättämään. Kirkot ja seurakuntatilat olivat tyylikkäitä ja hyvin pidettyjä.

Vierailut Bieslko-Bielan luterilaiseen seurakuntaan hyväntuulisen ja leppoisan ”isä Pjotrin” opastamana ja Szczyrkiin ”isä Camillon” (pastori Jan Byrt) vuoristokirkkoon ja leirikeskukseen olivat molemmat mieleenpainuvia elämyksiä. Bielsko-Bielasta jäi erityisesti mieleen upea valkea kirkkorakennus, rippikoululaispojat, vierailu hautausmaalla ja siellä erityisesti hautakivet, joista oli poistettu sodan jälkeen louhimalla kivistä saksalaisuuteen viittaavat sukunimet ja synnyinpaikat: 1900-luvun dramaattinen eurooppalainen historia kaikissa ulottuvuuksissaan on kouriintuntuvasti läsnä ihmisten jokapäiväisessä elinympäristössä, mikä tuntuu suomalaisesta hätkähdyttävältä ja herättävältä. Luterilainen *Starum Bielsku* tarjoaa paitsi jäsenilleen jumalanpalvelusyhteisön ja toimintaa, koko kaupungille kulttuurielämyksiä aktiivisella kulttuuri- ja musiikkitoiminnallaan.

Paraati- tai ehkä pikemminkin ääriesimerkin siitä, kuinka luterilainen identiteetti nähdään myönteisenä voimavarana ja lähtökohtana kommunikatiiviselle missionaarisuudelle puolalaisessa yhteiskunnassa tarjosi

”isä Camillo”, jonka innovatiiviset ja hullunrohkeat, mutta samalla kaikessa mahdottomuudessaan tarpeeksi yksinkertaiset ja toteutettavissa olevat projektit huvittivat ja vakuuttivat yhtä aikaa. Esimerkiksi Reformaation merkkivuoden esiin tuomiseksi toteutetut erilaiset 500-projektit, omenapuiden istutuksineen tai jalkapallojen keräämisineen, ovat onnistuneet rajoja ylittävän osallistamisen kautta kiinnittämään huomiota Reformaation merkkivuoteen aina Puolan ja jopa Venäjän johtoa myöten (Puolan presidentti istutti puun – ja jos oikein ymmärrettiin, Putinille lähetetty kirje refomaatiojalkapallojen keräämiseksi lapsille tuotti tuloksen!).

Szczyrkin isä Camillon innostuksen palosta ja energisyydestä olisi monilla seurakunnan työntekijöillä Suomessakin oppimista: ”Ei ne puuttuvat resurssit ja rahanpuute, vaan innostuksen aikaansaama asioihin tarttuminen on se, joka loppupeleissä kantaa!” Niillä, joilla työnäky on katoamassa, olisi hyvä saada paikan päällä Szczyrkissä isä Camillon antama piristysruiske – ainakin työryhmän jäseniin Jan-pastorin tapaamisella oli energisoiva ja motivoiva vaikutus.

Ei ainoastaan työntekijöiden vaan myös vapaaehtoisten aktiivisuus ja sitoutuminen sekä heidän osallisuutensa seurakunnan eri toimintoihin kiinnitti työryhmän huomion. Puolan luterilaiset seurakunnat ovat myös yhteisöllisiä ja toimivia, ”koko kirkon apostolisuutta” heijastavia. Puolalaiset seurakunnat todella näyttävät tarttuvan toimeen ja tapaamamme seurakuntien edustajat olivatkin puuhamiehiä. Erilaisten projektien kautta saadaan kootuksi seurakuntalaisia, jos projektit ovat sellaisia, joissa seurakuntalaisellakin on tehtävä eikä vain osallistujan tai vastaanottajan rooli.

Puolalaisten seurakuntien osallistava toiminnallisuus herätti paralleelin havainnon, kuinka Suomessa maahanmuuttajien saapuminen syksyllä 2015 pakotti järjestäytymään ja tämä toi seurakunnan toimintaan uusia ihmisiä. Vastaavanlaisia auttamisen kohteita löytyy aina ja niitä varten tarvittaisiin puuhamiehiä. Kysymys on asenteistamme, miten näemme kirkon ja seurakunnan roolin. Puolalaiset isännät eivät tuntuneet kipuilevan byrokratian kanssa, mikä hidastaa ja haittaa suomalaisten seurakuntien toimintaa.

Krakovan Pyhän Martinuksen kirkon jumalanpalvelus konkretisoi sen, että vaikka trendi olisikin laskeva, puolalaisten jumalanpalvelusaktiivisuus on merkille pantavaa, monet tulevat kirkkoon sunnuntaina moni pitkienkin matkojen takaa. Mitä voisimme oppia niin luterilaiselta sisarkirkoltamme kuin katoliselta kirkolta? Huomiota kiinnitti erityisesti lasten, nuorten aikuisten ja perheiden aktiivinen läsnäolon Krakovan jumalanpalveluksessa. Tässä on meillä opittavaa!

Viimeisenä on mainittava historian opetus historialle, jonka tekijöitä me kaikki vastuullisina kristittyinä itse olemme:

Vierailu Auschwitziin oli pysäyttävä ja veret seisauttava kokemus. Kun vierailee parakissa 11, ”kuoleman talossa” tai katsoo lasivitriineissä matkalaukkujen, hiusten ja särkyneiden silmälasien loputonta merta ja näkee Auscwitcz-Birkenaun tuhoamisleirin tiili- ja puuparakkimeren krematorioineen, mielen valtaa sanaton tyrmistys ja tyhjyys. Homo homini lupus est? Minkä vastauksen Kristus meille antaa?

Ainakin voimme rukoilla: Herra, armahda meitä; Tule, Pyhä Henki!

Kehitysehdotuksia yhteistyöhön Puolan luterilaisen kirkon kanssa

Yhteistyötä voisi kehittää

- ystävyysseurakuntatoiminnassa vanhojen suhteiden ylläpitämisen ja kehittämisen sekä uusien suhteiden solmimisen kautta.
- Kehittämällä vastavuoroista vierailutoimintaa, seurakuntaelämään tutustumista ja työntekijävaihtoa (papit, kanttorit, diakonit).

- edelleen em. puitteissa kehittämällä rippikoulu- ja musiikkiyhteistyötä sekä yhteistyötä (erityisesti Puolassa toteutettavissa) diakonisissa hankkeissa.
- korostamalla vastavuoroista oppimista ja omaksumista – Suomessa esim. kirkkovaltuutettujen hyödyntämistä jumalanpalveluselämässä laaja-alaisesti (esim. kulkueet, konfirmaationjumalanpalvelukset)
- Kehittämällä Erasmus ja Erasmus+ -vaihtoa Puolaan Suomen yliopistojen teologisissa yksiköissä. Näin saataisiin myös ajantasaista tutkimustietoa vähemmistökirkojen tilanteesta keskisessä Itä-Euroopassa.
- Järjestämällä teologis-käytännöllisiä seminaareja, joihin kutsutaan etenkin eurooppalaisia luterilaisia kumppanikirkoja. Seminaarit voisivat olla kiertäviä eri luterilaisten kirkkojen välillä.